

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Кваліфікаційна робота

з теми:

**“РОЗВИТОК ЗВ’ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ
МОВЛЕННЯ II РІВНЯ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL1-M23

ОПП Спеціальна освіта (Логопедія)

спеціальності 016 Спеціальна освіта

спеціалізації 016.01 Логопедія

Крістіна МЕЛЬНИЧУК

Керівник:

кандидат психологічних наук,

професор Олексій ГАВРИЛОВ

Рецензент:

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри психолого-медико-педагогічних

основ корекційної роботи Олег ОПАЛЮК

м. Кам'янець-Подільський – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	7
1.1. Аналіз наукової літератури з проблеми розвитку мовлення	7
1.2. Характеристика розвитку зв'язного мовлення на різних вікових етапах дошкільників	13
1.3. Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення	24
ВИСНОВОК ДО І РОЗДІЛУ	30
РОЗДІЛ ІІ ВИВЧЕННЯ СТАНУ ПРОБЛЕМИ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ З НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІ РІВНЯ.....	32
2.1. Діагностування розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення ІІ рівня	32
2.2. Стан проблеми зв'язного мовлення у старших дошкільників з недорозвиненням мовлення ІІ рівня	36
ВИСНОВОК ДО ІІ РОЗДІЛУ	44
РОЗДІЛ ІІІ СИСТЕМА ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ ЩОДО РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ З ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ ІІ РІВНЯ	46
3.1. Організація логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення ІІ рівня засобами дидактичних ігор	46
3.2. Аналіз результатів логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників з загальним недорозвиненням мовлення ІІ рівня	52
3.3. Рекомендації щодо удосконалення зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення ІІ рівня	55
ВИСНОВОК ДО ІІІ РОЗДІЛУ	61
ВИСНОВКИ	63
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	66

ВСТУП

Актуальність дослідження. Мовлення відіграє провідну роль у становленні та розвитку особливості. Мовлення сприяє успішній соціалізації дитини та налагодженню зв'язків з навколишнім середовищем. Відповідно, життя дитини з перших днів супроводжується спілкуванням рідних, що допомагає малюку ознайомлюватися та поступово опановувати мову. Розвиток мовлення посідає одне з центральних місць у системі дошкільної освіти, про що свідчить низка документів, таких, як Базова програма розвитку дитини «Я у Світі», Програма «Українське дошкілля», Програма розвитку старших дошкільників «Впевнений старт», Програма «Дитина» та інші.

Формування мовленнєвого розвитку відбувається у поєднанні з іншими процесами – інтелектуальним та фізичним. До того ж, всі процеси повноцінно формуються за участю мовлення. Так, наприклад, відомо, що інтелектуальний розвиток у дітей з певними мовленнєвими порушеннями може затримуватися, а тому потребує своєчасного корекційного втручання. Порушення мовлення створюють труднощі при контактуванні дитини із соціумом. Також при усвідомленні дитиною цих перешкод виникають негативні емоційні реакції, серед яких спостерігають сором'язливість, скутість, нерішучість, відчуття страху заговорити, особливо з незнайомими людьми, відчуття особистої неповноцінності тощо. Будь-яке порушення мовленнєвого розвитку відображаються на поведінці дитини. Самостійний розвиток мовленнєвої системи є неможливим при недостатньому засвоєнні мовних засобів та мовленнєвих навичок. Це є причиною неповного розуміння усного та писемного мовлення, а також створює труднощі в майбутньому в освітньому процесі.

Особливо важливим є саме розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, оскільки зв'язне мовлення є вищою формою мовленнєво-мисленнєвої діяльності, що і формує основи для повноцінного розумового та мовленнєвого розвитку особистості дитини.

Формуванням мовлення, відхиленням у мовленнєвому розвитку, засобами для відновлення мови у дітей дошкільного віку займається логопедія. Проте увага таких наук, як дошкільної педагогіки, корекційної педагогіки, психолінгвістики, неврології, спеціальної освіти, медичної реабілітації, прикута до мовленнєвого розвитку особистості. Це пов'язано із збільшенням кількості дітей з недорозвиненням мовлення, а своєчасна діагностика і корекція мовленнєвих порушень у дітей є нині нагальною потребою.

Аналіз наукової літератури свідчить, що проблема розвитку зв'язного мовлення у дітей з недорозвиненням мовлення є досить актуальною. Це питання відображене у працях багатьох дослідників (О. Белової, Н. Гаврилової, О. Мілевської, О. Ткач та ін.). Логопедичні дослідження таких авторів, як Т. Четверікова, Л. Ковригіна, А. Чистобаєва, Г. Парфьонова, зосереджені на проблемі зв'язного мовлення, механізмів його формування та діагностування. Науковці Т. Королюк та О. Ярмола у своїх працях надають характеристику стану зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із недорозвиненням мовлення. Питання формування зв'язних висловлювань у старших дошкільників із недорозвиненням мовлення розглянуто у працях Н. Бондаренко. Ю. Рібцун розробила методичні рекомендації щодо формування зв'язного мовлення дітей з мовленнєвими порушеннями. Проблеми підвищення якості корекційної роботи щодо мовлення дітей висвітлюються у дослідженнях Л. Артемової, С. Коноплястої, Т. Ладиженської, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, Г. Чиркіної та ін.

Незважаючи на вже значну кількість наукових робіт щодо формування та розвитку зв'язного мовлення у дітей із мовленнєвими порушеннями, досі існує багато невирішених питань, які потребують подальшого дослідження та обговорення. Все це сприяло вибору теми нашого дипломного дослідження **«Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II рівня засобами дидактичних ігор»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка “Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти”.

Мета дослідження – реалізувати основні напрями корекційної роботи з розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II рівня засобами дидактичних ігор.

Для досягнення мети поставлено наступні **завдання**:

1. Охарактеризувати стан проблеми розвитку зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку у наукових дослідженнях;
2. Виявити та проаналізувати стан зв’язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення II рівня;
3. Перевірити ефективність застосування дидактичних ігор для розвитку зв’язного мовлення старших дошкільників з недорозвиненням мовлення II рівня;
4. Розробити рекомендації зі створення ефективних умов щодо розвитку зв’язного мовлення старших дошкільників з недорозвиненням мовлення II рівня.

Об’єкт дослідження – зв’язне мовлення дітей старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення II рівня.

Предмет дослідження – процес використання дидактичних ігор для розвитку зв’язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення II рівня.

У відповідності до мети, поставлених завдань, об’єкту та предмету дослідження, у контексті нашого дослідження найбільш вдалим є використання та поєднання наступних **методів**:

- *методи теоретичного дослідження*: абстрагування; аналіз; синтез; індукція; дедукція; історичний метод; систематичний метод тощо;
- *методи емпіричного дослідження*: спостереження; порівняння; опитування;
- *експериментальні методи*: констатувальний експеримент; формувальний експеримент; контрольний експеримент; обробка даних.

Теоретична та практична значущість дослідження полягає у тому, що результати дозволяють розширити наукове уявлення про розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з недорозвиненням мовлення II рівня.

Практичне значення отриманих результатів. Результати дослідження пов'язані з уточненням сутності і змісту понятійного апарату дослідження, а також з метою підтвердження важливості повноцінного розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників з недорозвиненням мовлення II рівня. Матеріали та результати дослідження можуть бути використані при написання наукових, курсових, дипломних та інших робіт, пов'язаних з даною проблематикою. Також корисними матеріали дослідження можуть бути педагогам, логопедам та студентам для роботи з дітьми дошкільного віку з порушеннями мовлення.

Дослідження проводилось на **базі** Кам'янець-Подільського закладу дошкільної освіти № 12 «Веселка». Вибірка дітей для проведення експериментального дослідження здійснювалась за результатами аналізу висновків, поданих інклюзивно-ресурсним центром та з офіційного дозволу батьків на їхній перегляд. У ньому приймало участь 10 дітей старшого дошкільного віку.

Апробація результатів дослідження. Матеріали дослідження апробовані на науковій конференції студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка у 2024 році. Результати роботи висвітлено у статті "Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення" // Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія : зб. наук. праць. Вип. 16. Кам'янець-Подільський: Видавець Ковальчук О.В., 2024. С. 23-28.

Структура дипломної роботи: вступ, 3 розділи, висновок, список використаних джерел із 93 найменувань, додатків.

ВИСНОВКИ

Отже, у процесі дипломного дослідження реалізовано основні напрями корекційної роботи з розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення II рівня засобами дидактичних ігор.

Для досягнення мети розв'язано наступні завдання:

1) Охарактеризовано стан проблеми розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку у науковій та спеціальній літературі. Увагу вчених привертала різні напрями проблеми розвитку мовлення, серед яких визначено такі: розвиток мовлення в різні періоди становлення дитини; розв'язання комунікативних завдань під час опанування мовним матеріалом; особливості мовленнєвого розвитку при вивченні як рідної мови, так і в процесі вивчення іноземної мови; питання усвідомлення мовлення; способи формування «чуття мови» тощо. Зв'язне мовлення – це висловлювання, що об'єднані логічно, граматично, мають певну композицію, а відповідно і тему, та виконують певні функції. Зв'язне мовлення є самостійним та завершеним, може ділитися на більш чи менш значущі структурні компоненти. Це діяльність того, хто говорить, процес висловлювання його думки. Умови, що сприяють розвитку зв'язного монологічного мовлення дітей старшого дошкільного віку: вміння використовувати лексичні одиниці, які є загальнозживаними; вміння коректно та доцільно використовувати граматичні форми слів у висловлюваннях; формування звукової сторони мови, до складу якої входять темп мовлення, інтонація висловлювання, дикція та сила голосу; розвиток різних типів мовлення;

2) Виявлено та проаналізовано стан зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення II рівня. У дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення спостерігаються певні труднощі під час формування зв'язного мовлення. У таких дітей обмеженість словникового запасу, відставання під час опанування граматичною будовою рідної мови, що створює перешкоди у процесі розвитку зв'язного мовлення, а також при переході від діалогічної форми мовлення до контекстної. Діти із ЗНМ мають труднощі при програмуванні змісту розгорнутих висловлювань та їх мовленнєвого оформлення.

У їхніх висловлюваннях, таких як переказ, оповідання, спостерігаються порушення зв'язності і послідовності викладу, смислові пропуски. У мовленні дітей із ЗНМ досить сильно виражена ситуативність, яка не має мотивів, і фрагментарність. Вони вміють користуватися фразовим мовленням. старші дошкільники, які мають ЗНМ, роблять помилки під час передачі логічної послідовності подій, пропускають окремі етапи сюжету, забувають про дійових осіб. Їм важко зрозуміти повністю зміст почутого/прочитаного, при переказі вони допускають повтори, додають зайві епізоди або спогади із власного досвіду;

3) Перевірено ефективність застосування дидактичних ігор для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників з недорозвиненням мовлення II рівня, для чого було організовано дослідження. На констатувальному етапі за допомогою діагностувального матеріалу виявлено рівень сформованості навичок переказу прослуханого тексту та навичок складання розповіді за серією сюжетних картинок. З'ясовано, що ця навичка переказу прослуханого тексту сформована у дошкільників недостатньо. Виявлено такі помилки: випадання головних смислових ланок; некоректне використання лексичних засобів; спотворення сенсу розповіді; відсутня завершеність переказу. Навичка складання розповіді за серією сюжетних картинок у старших дошкільників сформована недостатньо. Завдання щодо увідповіднення картинок з сюжетом розповіді є складним для дітей із ЗНМ II рівня виявилось важким. На формувальному етапі дослідження були розроблені логопедичні заняття, спрямовані на розвиток зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ II рівня, де метою визначено забезпечення виділених нами педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ II рівня та розробці системи роботи, яка сприятиме формуванню мовленнєвих умінь і навичок, необхідних для опанування зв'язним висловлюванням. У процесі реалізації педагогічних умов нами підібрано дидактичні ігри, які сприяють розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ II рівня. Для перевірки дієвості застосування дидактичних ігор для розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ II рівня було проведено контрольний етап дослідження, де здійснено порівняльну характеристику рівнів

сформованості зв'язного мовлення дітей та визначення ефективності запропонованої системи роботи. Доведено, що використання дидактичних ігор у процесі логопедичної роботи сприяє розвитку зв'язного мовлення. З'ясовано, що у порівнянні з результатами констатувального етапу збільшилася кількість дошкільників із середнім рівнем розвитку зв'язного мовлення, а кількість дітей з низьким рівнем – зменшилася;

4) Розроблено рекомендації зі створення ефективних умов щодо розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників з недорозвиненням мовлення II рівня. Важливим є розуміння логопедом того, що цінність дидактичної гри полягає в тому, що у її процесі старші дошкільники з ЗНМ II рівня здобувають нові навички, самостійно набувають нових знань та умінь, що і сприяє розвитку зв'язного мовлення. Під час використання дидактичної гри логопед повинен стежити за збереженням ігрового інтересу дітей. Важливе місце в системі засобів розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку займає дидактична гра, за допомогою якої можна забезпечити сприятливі умови розвитку умінь та навичок дітей дошкільного віку із ЗНМ II рівня. Дидактична гра завжди супроводжується мовленнєвим спілкуванням, яке передбачає передачу різних емоцій і вражень за допомогою розгорнутого мовлення, куди відносять зв'язні фрази, роздуми, діалоги, ситуативне мовлення. Впровадження ігрової діяльності, в основу якої покладено дидактичні ігри, для розвитку зв'язного мовлення має бути цікавим і пізнавальним для дітей старшого дошкільного віку. Ці ігри повинні сприяти активному залученню дошкільників із ЗНМ до мовленнєвої діяльності та розвитку навичок комунікації. Ігрові вправи стимулюють розвиток мовних навичок через активну участь дитини в ігровому процесі.

Проведене дослідження не вичерпує усіх питань окресленої проблеми. Перспективою подальшого вивчення є розробка корекційної програми, спрямованої на подолання труднощів у процесі розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників з ЗНМ II рівня.

Список використаних джерел

1. Антонова Л., Воронкова Л. Розвиток мовлення: для дітей дошкільного віку. Київ: Країна Мрій, 2014. 64 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти України / під ред. Т. Піроженко. Київ. Слово. 2021. 26 с.
3. Бєлова О.Б. Детермінація когнітивного та емоційного компонентів мовлення у дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2020. №1(339) Ч.2. 170-182. [https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1\(339\)-2-170-182](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-1(339)-2-170-182)
4. Бєлова О. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2021. № 3. С. 3-6.
5. Бєлова О. Особливості прояву емоцій у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал*. 2019. 4 (78). С. 397-406. URL: <https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/01/35-1.pdf>
6. Білан О.І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей старшого дошкільного віку. Львів: Проман, 2007. 64 с.
7. Білан О.І. Розвиток зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами художньої ілюстрації. *Дошкільна освіта*. 2003. №1. С.8-11.
8. Богуш А.М., Гавриш Н.В. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови в дошкільних навчальних закладах. Київ. Слово. 2011. 704 с.
9. Богуш А., Гавриш Н. Оптимізація мовленнєвої роботи з дітьми в розвивальному середовищі дошкільного навчального закладу. *Дошкільне виховання*, 2012. № 10. С. 5-9.
10. Богуш А., Гавриш Н. Розвиток мовлення дітей четвертого року життя: навч.-метод. посіб. Київ. Генеза, 2019. 103 с.
11. Богуш А. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика. Запоріжжя: Просвіта, 2000. 216 с.

12. Богуш А. Збагачення словника дошкільників експресивною лексикою народних казок. Київ. Вища школа. 1993. 300 с.
13. Богуш А., Луцан Н. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи. Київ. Слово. 2008. 256 с.
14. Бондар В.І. Дефектологічний словник. Київ. «МП Леся», 2011. 528 с.
15. Бондаренко Н. А. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2013. Вип. 24. С.51-58.
16. Брєлова А. Формуємо зв'язне мовлення. *Дошкільне виховання*. 2004. № 4. С. 15-17.
17. Брушневська І. Закономірності використання ігрових прийомів у корекційно-розвивальному процесі. *Актуальні питання гуманітарних наук. Педагогіка*. 2022. Вип. 52. Т. 1. С. 186-193.
18. Брушневська М.І. Формування фонетичного компоненту мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку в онтогенезі. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, IV (42), Issue: 87, 2016. S. 11-14.
19. Вступ до спеціальності: Логопедія / І. Омельченко, В. Тарасун, Л. Федорович. Кременчук: Християнська Зоря. 2011. 416 с.
20. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень артикуляційної моторики. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): зб. наук. праць*. 2016. Вип № 7. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/44/41.pdf/>
21. Гаврилова Н.С. Класифікація порушень мовлення. *Корекційна педагогіка і психологія. К-ПНУ імені Івана Огієнка, факультет корекційної та соціальної педагогіки і психології*. URL: https://moodle.znu.edu.ua/pluginfile.php/1249425/mod_resource/content/1/%D0%9A%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B8%D1%84%D1%96%D0%BA%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%97%20%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88%D0%B5%D0%BD%D1%8C%20%D0%BC%D0%BE%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F.pdf

22. Гаврилова Н.С. Методика корекції порушення артикуляційної моторики рухового обмежуючого типу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. 2018. Вип. №11. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n11-2018/gavrilova-ns-metodika-korekcii-porushennja-artikuljacijnoi.html>

23. Гаврилова Н.С. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200с.

24. Гаврилова Н.С., Гаврилов О.В., Константинів О.В. Діагностика рівня розвитку навички спілкування у дітей з розладами спектру аутизму (початковий етап). *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 16 у 2 т. 2021. Т. 1. С. 123-131.

25. Гаврилов О., Липа О., Левицький В., Ляшенко О., Кулеша Є., Данільченко В. Прикладна корекційна психопедагогіка: олігофренопедагогіка. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2017. 600 с.

26. Гавриш Н. Навчання розповіді за картиною. *Дошкільне виховання*. 2003. №1. С.21-27.

27. Гавриш Н. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят. Київ. Шкільний світ, 2006. 120 с.

28. Гавриш Н. Розвиток мовно творчої діяльності в дошкільному дитинстві. *Педагогічна освіта і наука*. 2011. № 12. С. 17-21.

29. Галецька Ю. До питання використання розповіді як методу розвитку зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. URL: <https://aqce.com.ua/download/publications/535/493.pdf/>

30. Гончаренко А. Яким бути мовленнєвому заняттю? *Дошкільне виховання*. 2006. № 9. С. 19-20.

31. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ. У 2-х ч. Ч. 1. Тернопіль. Мандрівець, 2017. 336 с.

32. Дарда С.М. Корекційні заняття з логопедії в ДНЗ. У 2-х ч. Ч. 2. Тернопіль. Мандрівець, 2017. 200 с.

33. Дорошенко С.І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: ОВС, 2002. 144 с.

34. Дяченко В.О., Стахова Л.Л. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*. (тези за підсумками конференції 15 лютого 2018 року, м. Суми). 2018. С. 69-72

35. Запорожець О.В., Луков Л.Г. Про розвиток міркувань у дитини молодшого дошкільного віку: *Наукові записки ХДПІ. Харків*, 1941. Т. 1. № 8. С. 16-24.

36. Калмикова Л.О. Психолінгвістичні засади формування мовленнєвих навичок та вмінь у дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми металінгвістики*: зб. наук. ст. Черкаси: Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького, 2005. С. 213-215.

37. Калмикова Л.О. Формування у дітей старшого дошкільного віку мовленнєвої діяльності: діагностико-розвивальний комплекс: навч.- метод. посіб. К.: «Слово», 2016. 384 с.

38. Кизилова В.В. Основи культури й техніки мовлення. Луганськ. Знання, 2007. 126 с.

39. Кожевникова Т. Мовленнєвий розвиток дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2004. № 12. С. 7-9.

40. Конопляста С., Сак Т. Логопсихологія. Київ. Знання, 2010. 293 с.

41. Константинов О., Ткач О. Особливості розробки комунікативного паспорту як засобу формування комунікативної взаємодії у дітей з тяжкими порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць: Вип. 21. 2023. С. 61-74. URL: <https://aqce.com.ua/vipusk-n21/konstantiniv-o-tkach-o-osoblivosti-rozrobki-komunikativnogo-pasportu.html>

42. Корольок Т. Характеристика стану зв'язного мовлення дітей 4-5 років із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. *Вісник Львівського університету. Серія педагогічна*. 2012. Вип. 28. С. 65-71.

43. Куца І.Р., Таран О.П. Формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення засобами казки. *Наукові здобутки студентів Інституту людини*. 2017. № 1 (7). С. 47-60.

44. Кляп М.І. Окремі аспекти корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/18532/181-01.18.pdf>

45. Керик О.Є. Особливості особистісного та соціального розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічна наука)*: зб. наук. праць. 2020. № 2. С. 12-23.

46. Колісник О.В. Лемещук М.А. Розвиваючі ігри в логопедичній роботі з дошкільниками із загальним недорозвитком мовлення. *Вісник Науково-дослідної лабораторії інклюзивної педагогіки за матеріалами VI Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю: «Спеціальна та інклюзивна освіта: теорія, методика, практика»* (10-11 квітня 2020 р.). Умань: ВПЦ «Візаві», 2020. Вип. VI. С.139-141.

47. Лепеха Л.П., Городиська М.Б. Логопедичні ігри в корекційній роботі з дітьми із загальним недорозвиненням мовлення. Львів-Дрогобич. Посвіт, 2014. 76с.

48. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2015. 672 с.

49. Луценко І.В. Дитина і дорослий: вчимося спілкуватись: Готуємося до мовленнєвого спілкування з дошкільниками. Київ. Світоч, 2008. 202 с.

50. Марченко І.С., Швалюк А. Ю. Особливості мовленнєвої активності дітей молодшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. *Логопедія*. 2015. № 6. С. 51-58.

51. Мілевська О.П. Вивчення фонетичних умінь у молодших школярів із ЗНМ. *Науковий часопис НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. 2014. № 27. С. 130-135.

52. Мілевська О.П. Змістовні засади формування дієслівної лексики в дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Інноваційна педагогіка. Корекційна педагогіка*. 2021. Вип. 37. С. 156-161.

53. Мілевська О.П. Методичні аспекти формування описових умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 75(1). С. 137-140.

54. Мілевська О.П. Дослідження лексико-семантичних умінь у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 78 (2). С. 86-90.

55. Нікіщенко Г. Підготовка дітей з вадами мовлення в компенсуючому дитячому садку (групі). *Дитячий садок*. 2005. № 5. С. 24-30.

56. Омеляненко А.В. Роль мовленнєвої дидактичної гри у процесі навчання старших дошкільників складати розповіді-роздуми. *Наукові записки Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя. Психолого-педагогічні науки*. 2015. № 4. С. 172-177.

57. Орап М.О. Барвисте мовлення. Вправи для розвитку мовлення в період навчання грамоти. Тернопіль: Підручники і посібники. 2008. 48 с.

58. Орап М.О. Комплексні мовні вправи у підготовчій групі. *Палітра педагога*. 2003. № 4. С. 14-16.

59. Парфьонова Г.І. Методика формування усного зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із моторною алалією. *Постметодика*. 2015. № 1 (120). С. 41-49.

60. Піроженко Т. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ. Главник, 2005. 112 с.

61. Поліщук С.В. Рівні ЗНМ та їх загальна характеристика у дітей дошкільного віку з порушеннями мовлення. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. 2011. Вип. 17 (2). С. 286-293.

62. Поніманська Т.І. Дошкільна педагогіка. Київ. Академвидав, 2006. 456 с.

63. Попович Н.Ф. Роль дидактичних ігор у розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми навчання і виховання в умовах інтеграційних процесів в освітньому та науковому просторі* : збірник тез доповідей за матеріалами Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Мукачево, 25 жовтня 2018 року) / гол.ред. В. Кобаль. Мукачево : МДУ, 2018. С. 59-61.
64. Рібцун Ю.В. Ігри для ротика: Розвиток мовлення. *Дошкільне виховання*. 2007. № 4 (789). С. 28-29.
65. Рібцун Ю.В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. Освіта України. 2011. 292 с.
66. Рібцун Ю.В. Методичні рекомендації з формування зв'язного мовлення дітей четвертого року життя із ЗНМ. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови*. Вип. 1. 2010. С. 54-60.
67. Рібцун Ю.В. Мовлення без недоліків. *Дошкільне виховання*. 2007. № 9. С. 18-20.
68. Рібцун Ю.В. Шляхи формування зв'язного монологічного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. 2006. № 3. С. 136-144.
69. Рібцун Ю.В. Формування усного мовлення у дітей молодшого дошкільного віку із загальним мовленнєвим недорозвитком: дис. канд. пед. наук : 13.00.03 – корекційна педагогіка. Київ. Інститут дефектології АПН України, 2010. 214 с.
70. Романюк А., Гаврилова Н. Особливості надання логопедичної допомоги в змішаній корекційно-консультативній формі. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 14. 2023. С. 591-599.
71. Савінова Н.В. Коригування мовлення дітей старшого дошкільного віку в ігровій діяльності : автореф. дис... канд. пед. наук : 13.00.02. Одеса. Південно-український державний педагогічний ун-т ім. К.Д. Ушинського. 2005. 21 с.

72. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. Тернопіль. Навчальна книга-Богдан, 2011. 159 с.
73. Самойлова І.В. Етапи корекційного впливу при порушеннях звуко-складової структури слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2018. № 1 (315). С. 236-244.
74. Семенович А.В., Халілова Л.Б., Ланина Т.М. Закономірності становлення сенсомоторного рівня реалізації зв'язного висловлювання у дошкільнят з недорозвиненням мовлення. *Дефектологія*. 2004. № 5. С. 55-60.
75. Смольникова Г. Вчимо дітей спілкуватися. *Дошкільне виховання*. 2004. №9. С. 14-16.
76. Соботович Є.Ф. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності. *Дефектологія*. №. 23. 2000. С. 16-19.
77. Соботович Є.Ф. Структура мовленнєвої діяльності і механізми її формування. Київ. ІЗМН, 1997. 44 с.
78. Спеціальна педагогіка: понятійно-термінологічний словник / за ред. В.І. Бондаря. Луганськ: Альма-Матер, 2003. 357 с.
79. Сушельницька З.В. Логоказка як засіб розвитку артикуляційної моторики у дітей. Кам'янець-Подільський. Науково-методичний центр Управління освіти і науки, 2014. 64 с.
80. Схаб М., Гаврилова Н. Шляхи формування зв'язного мовлення у дітей молодшого шкільного віку з урахуванням стану сформованості у них різних підвидів пам'яті. *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційна педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 14. 2023. С. 591-599.
81. Тищенко В., Рібцун Ю. Як навчити дитину правильно розмовляти: від народження до п'яти років: поради батькам. Київ. Літера ЛТД. 2006. 126 с.
82. Ткач О.М. Основні аспекти корекції системних порушень мовлення у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського національного*

університету імені В.О. Сухомлинського. Педагогічні науки: зб. наук. праць Вип. 34. 2019. С. 154-162.

83. Ткач О.М. Особливості засвоєння словотвірних засобів дітьми з комплексними порушеннями розвитку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*: наук. Журнал. 2020. № 7 (101). С. 308-318.

84. Ткач О.М. Особливості клінічного дослідження причин затримки мовленнєвого розвитку. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 19. 2022. С. 239-249.

85. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Київ. ПП «Актуальна освіта», 2013. 108 с.

86. Трофименко Л. Новий зміст корекційного навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ II-III ступенів. *Дефектологія*. 2007. № 3. С. 34-40.

87. Шеремет М.К., Ревуцька О.В. Логопедія (корекційна робота при дислалії). Київ. Слово, 2009. 244 с.

88. American Speech-Language-Hearing Association. Roles and responsibilities of speechlanguage pathologists with respect to reading and writing in children and adolescents [Technical report]. – 2004 – Available from www.asha.org/policy.

89. Cook L., Friend M. Co-teaching: Guidelines for creating effective practices. In E. L. Meyen, G. A. Vergason, & R. J. Whelan (Eds.), *Strategies for teaching exceptional children in inclusive settings*. Denver, CO: Love Publishing Co. 1996.

90. Coupland N. Style. Language Variation and Identity. Key topics in sociolinguistics. Cambridge: CUP, 2007. 209 p.

91. Duffy J. R. Motor speech disorders: Substrates, differential diagnosis, and management. *Journal of the Acoustical Society of America*. 2005. №. 61. P. 1321–1336.

92. Mystkowska H. Rozwijamy mowe i myslenie dziecka w wieku przedszkolnym. Warszawa : Panstwowe Zaklady Wydawnictw Szkolnych, 1972. 192 p.

93. Wilson L. Learning to Read and the Preschool Years. *Childhood Education: Infancy though early adolescence*, 2012. Vol. 88, № 4. P. 270–271.